

SEKİZİNCİ YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TAKVİMLERİMİZ*

*Belgin TEZCAN AKSU***

Özet

Zaman kavramı genel olarak gök cisimlerinin düzenli hareketinden elde edildiği için çok eski çağlardan beri insanlar gökyüzü gözlemlerine önem vermişlerdir. Zamanı ölçerken ölçü aracı olarak Ay'ı ve Güneş'i kullanmışlardır. İnsanoğlunun taş üzerine kazılı Antium Takvimi ile başlayıp miladi takvime kadar gelen bir takvim süreci vardır. Her medeniyet ay veya güneş yılını esas alıp bir de kendine göre önemli saydığı bir tarihi başlangıç noktası kabul ederek takvim sistemlerini çeşitlendirmiştir.

Türkler de her on iki yıla bir hayvanın adı verilerek oluşturulan on iki hayvanlı Türk takvimi ile başlayıp sonrasında sırasıyla hicri, Celâli, İlhanlı, Rumi, Takvim-i Garbi ve son olarak da miladi takvim sistemlerini kullanmışlardır.

Bu yazıda Türklerin tarih boyunca kullandıkları takvim sistemlerinin özellikleri anlatıldıktan sonra Türkler tarafından kullanılan cep takvimleri, takvîm-i dâimîler, ruz-nameler, saatli maarif takvimleri, kurum ve kuruluşlara özgü özel takvimlerle belli konuları işleyen özel amaçlı takvimlerden söz edilecek, en sonunda da Anadolu'da resmî takvim dışında kullanılan halk takviminin özellikleri anlatılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Takvim Sistemleri, Cep Takvimleri, Takvîm-i Dâimîler, Halk Takvimi

OUR CALENDARS EVERSINCE THE EIGHT CENTURY

Summary

The notion of time is derived from the regular movement of the celestial bodies, therefore, people have been paying attention to sky observations since ancient times. People measured time by using movement of the Moon and the Sun as a means of measurement. We have a history of calendar process beginning with the Antium Calendar, which was excavated on a stone, and up to the Gregorian Calendar. Each culture has diversified its own calendar systems based on the lunar or solar year by accepting a historical starting point as important to itself.

The Turks with a twelve-year animal calendar in which every twelve-year period was named with the name of an animal. Later on in time, Turks used also Islamic calendar (Hijri), Jalali calendar, Ilkhanic calendar (Zij), Roman calendar (Rûmî) and finally Gregorian calendar (Takvim-i Garbî or Milâdî calendar) calendar systems respectively.

This article will give information on descriptions and characteristics of the calendar systems used throughout the history of the Turks, and will talk about special calendars used by Turks that process specific topics such as pocket calendars , takvîm-i dâimîs (infinite calendar), roznamahs, educational calendars with clock, special calendars specific to institutions and organizations, and finally, the characteristics of the folk calendar used outside of the official calendar in Anatolia will be explained.

* Bu çalışma Türk-Japon Kültürünü Araştırma ve Dayanışma Derneği ile Türk Japon Vakfının 07 Mayıs 2018 tarihinde düzenlediği “Zamanın Dili Takvim Panel ve Sergisi”nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Uzman, Türk Dil Kurumu, el – mek: belgintezcanaksu@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1629-1132>

Key words: Turkish calendar systems, pocket calendars, takvîm-i dâimîs (infinite calendar), folk calendar.

Giriş

İnsanlar geçmişlerini, yaşadıkları anı ve geleceklerini değerlendirmek için bir düzen kurmuşlar ve astronomik gözlemlerle ay ve güneşin hareketlerini inceleyerek zaman hesaplaması yapmışlardır. Bu hesaplamalarla hazırlanan cetvellerdir takvimler.

En eski zamanlardan beri doğanın gözlemlenmesi, zamanı ölçmek için kullanılabilir üç astronomi olayını gözler önüne sermiştir: Gündüzle gecenin birbirini izlemesi, ayın tekrarlanan evreleri ve mevsimlerin çevrimi. Böylece dünyanın kendi eksenini üzerinde dönüşüne bağlı olarak gün, ayın dünya çevresinde dönüşüne bağlı olarak ay, dünyanın güneş çevresinde dönüşüne bağlı olarak yıl biçiminde adlandırılan üç doğal zaman birimi ortaya çıkmıştır. Bu üç doğal birim tüm takvimlerin temelini oluşturur.

İnsanoğlunun takvim oluşturma çalışmaları ayın günlük devrelerinin gözlemlenmesiyle başlamıştır. Tam bir dolunay şeklinde görülen ayın gün geçtikçe incelenerek hilal şeklini alması, gözden kaybolması sonra tekrar hilal şeklinde doğması ve büyüyerek dolunay hâline gelmesi takvimin esasını teşkil etmiştir. Ayın iki dolunayı arasındaki zaman 29,5 gündür. 12 ile çarpıldığında 354 sayısına ulaşılır. Bu sayı 1 ay yılının süresidir. Dünyanın güneş etrafında bir tam dönüşü ise 365 gün 6 saat sürer. Bu da 1 güneş yılının süresidir. Takvim sistemleri işte bu ay yılı veya güneş yılı üzerine kurulmuştur.

Ayrıca her uygarlık takvimini oluştururken kendileri için önemli saydıkları bir günü başlangıç kabul etmiştir. Musevilerde ilk yaradılış günü (MÖ 3760), Yunanlarda ilk olimpiyatlar (MÖ 776), Romalılarda Roma'nın kuruluşu (MÖ 753), Hristiyanlarda Hz. İsa'nın doğumu (0), Müslümanlarda hicret (MS 622) başlangıç olarak alınmıştır. Başlangıç tarihlerindeki bu farklılıklar ile temel aldıkları ay veya güneş yıllarına göre takvim sistemleri birbirinden ayrılır.

İlk takvimler taş üzerine kazılıydı. Bulunan en eski takvim "Antium takvimi"dir (Baltacı, 2010:253). Her ayın bir sütuna denk geldiği bu takvimde günler ve özel bayram günleri de belirtilmiştir. Galya döneminde mevsimlere göre gece ve gündüzün uzunluğunu gösteren bronz kurs biçiminde takvimler kullanılmıştır. Çivili takvimlerde ise haftanın yedi gününü simgeleyen tanrıların tasvirleri, ayın günlerini veren sayılar ve çivinin girebileceği delikler vardı. Birinci yüzyıldan itibaren papirus tomarlarına yazılmış takvimler kullanılmıştır. Sümerlerde uzun dönemli takvimlerden önce, her yıla ayrı bir ad verilen kısa dönemli takvimler görülmektedir. Mısır'da ilk takvim denemeleri MÖ 4000'li yıllarda yapılmıştır (Topkan, 1962:15). Kullanılan takvimlerden en eskisi Sirius adlı bir yıldızla göre oluşturulmuştur. Mısırlılar gökyüzünün en parlak yıldızı olan Sirius'un iki doğuşu arasındaki 365 günlük süreyi 1 yıl kabul etmişlerdir. İbraniler Haham Hilel tarafından oluşturulan, ayın dünya çevresindeki dönüşünü esas alan (Topkan, 1962:15) ve başlangıcı MÖ 3761 olan yaratılış takvimini kullanmışlardır. Bu takvim 19 yıllık dönemler içerirdi. Bazı yıllar 12 bazı yıllar 13 kamerî aydan oluşurdu. Ayların bazıları 29 bazıları 30 çekerdi (Dağlı-Üçer, 1997:XIII). Babillilerde her saltanat dönemi yeni bir takvim başlangıcıydı. Mayalar takvimlerini (yandaki fotoğraf) yıllık bir dönemle ilişkilendirmek yerine hem geçmişe hem de

geleceğe yönelik bir model kurmuşlardı. Kolomb öncesi Amerika'daki ve dağlık Guatemala ile Meksika'daki birçok topluluk tarafından kullanılan bu sistemde yıl her biri 20 günlük 18 aydan

oluşmaktaydı. Eski Roma'da Roma'nın kuruluşundan itibaren (MÖ 753) başlayan ve kilise kurallarını belirlemek üzere toplanan konsüllerin listesini esas alan takvim sistemi kullanılmıştı. Orta Çağ'daki Roma İmparatorluğu döneminde ise zamanı 15 yıllık vergi dönemlerine ayıran takvim yürürlükteydi. Eski Yunan'da önceleri zaman birimi olarak ortalama 27 yıllık bir kuşak süresi kullanılırdı daha sonra 4 yıllık olimpiyat dönemleri esas alınmıştı (Dağlı-Üçer, 1997:XII).

Babililer ve Yunanlar yılı $12 \times 29,5 = 354$ gün kabul eden takvimi kullanmışlardır. Ancak takvimlerini güneş yılına yaklaştırmak ve mevsimlerle olan uyumsuzluğu düzeltmek için Babililer her üç yılda araya 1 ay, Yunanlar da her sekiz yılda araya 3 ay ilave etmişlerdir.

Modern takvimlerin temeli ise MÖ 46 yılında Jül Sezar tarafından hazırlatılan, son şeklini MS 8 civarında imparator Augustus döneminde alan Jülyen takvimidir ve 16. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Papa XIII. Gregorius tarafından 1582'de Jülyen takvimi üzerinde bazı değişiklikler yapılmış ve adına Gregoryen takvimi denilerek yeni bir takvim oluşturulmuştur.

İslam memleketlerinde ise takvim hazırlanmasındaki asıl amaç namaz vakitlerinin doğru bir biçimde Müslümanlara duyurulmasıydı. Bunun için astronomi ilmiyle uğraşanların defter şeklinde hazırladıkları, namaz vakitlerine ait cetvellerin bulunduğu takvimler çıkartılmıştı. Namaz vakitlerinin yanı sıra bir sene içindeki önemli günleri, güneş ve ay tutulmalarını, burçları, iklim ve tarımla ilgili olayları da gösterirdi bu takvimler.

Türkler de tarih sahnesine çıkışlarıyla birlikte kendileri için önem taşıyan olayların ve günlerin tarihlerini belirleme ihtiyacı duymuşlardır. Zira yılın belirli günlerinde toplantılar yaptıkları ve devlet işlerini görüştüğü yazılı kaynaklarda belirtilmektedir. Hayat tarzları gereği yaylaktan kışlağa, kışlaktan yaylağa göç eden Türklerin aynı anda harekete geçebilmeleri; siyasi, iktisadi veya dinî toplantıları belirledikleri günlerde yapabilmeleri bizlere bir tarih hesabının yapıldığını ve takvime bağlandığını göstermektedir (Biray, 2009:671).

Türklerin kullandığı takvim sistemleri sırasıyla şöyledir:

1. On iki hayvanlı Türk takvim sistemi
2. Hicri takvim sistemi
3. Celâli takvim sistemi
4. İlhanlı takvim sistemi
5. Rumi takvim sistemi
6. Takvîm-i Garbi sistemi
7. Miladi takvim sistemi

1. On İki Hayvanlı Türk Takvim Sistemi

“Târîh-i Türki”, “Târîh-i Türkistan”, “Târîh-i Khita ve Uygur” ve “Sâl-i Türkân” da (Kafesoğlu, 1997:343) denilen on iki hayvanlı Türk takvim sistemi için başlangıçta ay yılı temel alınırken Göktürklerden sonra güneş yılının temel alındığı sanılmaktadır. Bir yıl 365 gün 5 saat olarak hesaplanmıştır ki bu sayı günümüzde gelişmiş teknolojiler sayesinde elde ettiğimiz “Bir yıl 365 gün 6 saattir.” sonucuna oldukça yakın bir sonuçtur. Günün başlangıcı gece yarısıdır. Yılbaşı önceleri 22 Aralık iken (Kafesoğlu, 1997:343) daha sonra 21 Mart yılbaşı olarak kabul edilmiştir (Külcü, 2015:4).

Takvimin Çinlilere mi Türklerle mi ait olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunmasına karşın takvimdeki “müçel” (Türkmen, 2012:98) yani 12 yıllık dönem sisteminin Çin takvimiyle benzerliği Batılı araştırmacılarca bu takvimin Çin kaynaklı sanılmasına yol açmıştır. Ayrıca günümüzde Türklerin bu takvimi kullanmaması ve Çinlilerin kullanmaya devam etmeleri de takvimin Çin kültürüne ait olduğu düşüncesini oluşturmuş olabilir. Ancak Édouard Chavannes

(1906:117) *Le Cycle Turc des Douze Animaux* adlı kitabında 12'lik ve 24'lük ayrımların boy örgütlerine dayandığını ve totemlerle ilgisinin bulunduğunu dolayısıyla bunun özgün bir Türk takvimi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Sinalog W. Eberhard *Çin'in Şimal Komşuları* adlı kitabında hayvan takviminin Türklerin icadı olduğunu söylemektedir. Daha birçok araştırmacı bu konuda hemfikirdir.

Takvimin Türkler tarafından nasıl ve neden oluşturulduğunu Kâşgarlı Mahmud *Divanü Lugâti't-Türk* adlı eserinin sözlük bölümünde *bars* 'pars' sözünü açıklarken şöyle anlatır:

Onların [Türklerin] hakanlarından birisi birkaç yıl önce geçen bir savaşı öğrenmek ister. Savaşın geçtiği yılı şaşırırlar. O, kavmiyle meşveret eder ve şöyle der: "Biz bunda şaşırırsak bizden sonrakiler de tarihi şaşırırlar. Biz şimdi 12 ay ve 12 burcu dikkate alarak 12 yılı adlandıralım ki onların dönmesiyle tarih hesaplınsın ve ebedî bir hatıra olsun." "Nasıl uygun görürseniz." derler. Hakan avlanmaya çıkar. Yabani hayvanların İla Vadisi'ne -ki o büyük bir sudur- sıkıştırılmasını emreder. Avlanırlar ve yabani hayvanları suya doğru zorlarlar. Yabani hayvanlardan 12'si suyu geçer. Hakan geçenlerden her birinin adını bir yıla verir. (Ercilasun-Akkoyunlu 2014:149)

Kâşgarlı Mahmud, mevsim adları konusunda da şunları yazar:

Türklerde yedi günün adları yoktur. Çünkü "hafta" İslamiyetle bilinmiştir. Her üç aylık dönemin isimleri vardır. Onunla yılın geçtiği anlaşılır. Nevruz'dan sonraki baharın başlangıcına oğlak ay dendiği gibi. Ondan sonra ulug oğlak ay yani büyük oğlak ayıdır. Çünkü ikinci ayda oğlak büyür. Ondan sonra ulug ay yani büyük ay. Çünkü bu, yazın ortasıdır; süt çoğalır, bütün hayvanların ve yerin ürünleri artar. Kâşgarlı Mahmud sıra dördüncü mevsime geldiğinde " ... çok az kullandıkları için onu zikretmiyorum. Sen anla." diyerek dördüncü mevsimin adını vermez (Ercilasun-Akkoyunlu 2014:150).

Tevfik Temelkuran "Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri" adlı makalesinde on iki hayvanlı Türk takvim sistemini şu bölümlere ayırmıştır:

1. 2 saat: 8 geh
2. 8 geh: 1 çağ
3. 12 çağ: 1 gün
4. 30 gün: 1 ay
5. 12 ay: 1 yıl
6. 1 devir: 12 yıl (müçel)
7. 10.000 yıl: 1 ven
8. 360 ven: 3.600.000 yıl
9. Dünyanın yaşı: 3.600.000 yıl (Temelkuran, 2002:437).

On iki yıllık her bir "devir" zaman içinde dünyayı oluşturduğuna inanılan toprak, ateş, rüzgâr ve su olmak üzere dört temel öge (Firdevsî-i Tavîl:39-44) ve dört temel yönle ilişkilendirilir (Esin, 2001:45). Bir de Tuvalarda her yıl erkek ve kız olarak ayrılır (Monguş, 2001:141):

Yılın adı	Anlamı	Temel ögesi	İlgili yönleri	Uğurlu günü	Cinsiyeti
sıçgan yılı	sıçan yılı	ateş	güney	cumartesi	erkek
ud yılı	öküz yılı	toprak	doğu	cuma	kız
bars yılı	pars yılı	rüzgâr	batı	çarşamba	erkek
tavişgan yılı	tavşan yılı	su	kuzey	pazartesi	kız
nag yılı	timsah yılı	ateş	güney	pazar	erkek
yılan yılı	yılan yılı	toprak	doğu	çarşamba	kız
yund yılı	at yılı	rüzgâr	batı	cuma	erkek
koy yılı	koyun yılı	su	kuzey	cumartesi	kız
biçin yılı	maymun yılı	ateş	güney	perşembe	erkek
takagu yılı	tavuk yılı	toprak	doğu	cumartesi	kız
ıt yılı	köpek yılı	rüzgâr	batı	cumartesi	erkek
toğuz yılı	domuz yılı	su	kuzey	perşembe	kız

Türklerde yıl otların yeşermesi ile başlamaktadır (Dağlı-Üçer, 1997:XV). Yılların her birinin ise farklı özellikleri vardır:

Sıçgan yılları (Sıçan yılları): Kışın salgın olur, yaz günleri yağmurlu geçer, sıçanlar çok olur ve buğdaylara hücum ederler. Yılın ortalarına kadar halk arasında ferahlık ve zenginlik olur. Sonbaharda ülkeler arasında fitne başlar (YILLAR: 1900, 1912, 1924, 1936, 1948, 1960, 1972, 1984, 1996, 2008, 2020, 2032, 2044).

Ud yılları (Öküz yılları): Yıldırımlar ve gök gürültülü yağmurlar olur. Kış uzun sürer, tipi ve kar yağışı çoktur. Buğday ve her çeşit meyve boldur (YILLAR: 1901, 1913, 1925, 1937, 1949, 1961, 1973, 1985, 1997, 2009, 2021, 2033, 2045).

Bars yılları (Pars yılları): Yazın afetler oluşur, kuvvetli zelzeleler olur. Denizde dalgalı tufanlar meydana gelir. Halk arasında düşmanlık baş gösterir ve adaletsiz işler çoğalır. Ülkeler arasında geçimsizlik başlar (YILLAR: 1902, 1914, 1926, 1938, 1950, 1962, 1974, 1986, 1998, 2010, 2022, 2034, 2046).

Tavışgan yılları (Tavşan yılları): Yaz ve kış yumuşak geçer. Her çeşit nimet çoktur. Halk arasında sükûnet ve rahatlık vardır (YILLAR: 1903, 1915, 1927, 1939, 1951, 1963, 1975, 1987, 1999, 2011, 2023, 2035, 2047).

Nag yılları (Timsah yılları): Kışın tipi ve kar çok olur; ağaçları soğuk çarpar. Yazın yıldırım ve gök gürültülü yağmurlar fazladır. Halk arasında husumet, fitne, çatışma ve savaş ortaya çıkar (YILLAR: 1904, 1916, 1928, 1940, 1952, 1964, 1976, 1988, 2000, 2012, 2024, 2036, 2048).

Yılan yılları: Kışın kar az yağar; rutubet olur. Yazın da yağmur az olduğundan buğday azdır. Çoğu yerde açlık ve pahalılık ortaya çıkar. Halk arasında kaygı ve haset oluşur (YILLAR: 1905, 1917, 1929, 1941, 1953, 1965, 1977, 1989, 2001, 2013, 2025, 2037, 2049).

Yund yılları (Yılkı-At yılları): Kışın kar fazla yağmaz. Yazın hava ılık ve yağmurlu geçer, buğday ve meyveler boldur. Ülkeler arasında fitne, savaş ve çatışmalar çıkar. Hayvanlara hastalık bulaşır (YILLAR: 1906, 1918, 1930, 1942, 1954, 1966, 1978, 1990, 2002, 2014, 2026, 2038, 2050).

Koy yılları (Koyun yılları): Kış soğuk ve uzun geçer. Yaz sıcaktır. Halk arasında zenginlik ve rahatlık olup ülkeler arasında savaş başladığı hâlde barış hemen sağlanır. Ancak deniz ve gemilerde felaketler yaşanır (YILLAR: 1907, 1919, 1931, 1943, 1955, 1967, 1979, 1991, 2003, 2015, 2027, 2039, 2051).

Bıçın yılları (Maymun yılları): Kışın kar, yazın yağmur çok olur. Halk arasında haset ve düşmanlık meydana gelir. İnsanlar, develer ve yarıklar hastalığa yakalanır (YILLAR: 1908, 1920, 1932, 1944, 1956, 1968, 1980, 1992, 2004, 2016, 2028, 2040, 2052).

Takagu yılları (Tavuk yılları): Kış karlı ve soğuk olur. Yaz yağmurlu ve sıcak geçer, buğday ve çeşitli meyveler çoktur (YILLAR: 1909, 1921, 1933, 1945, 1957, 1969, 1981, 1993, 2005, 2017, 2029, 2041, 2053).

It yılları (Köpek yılları): Kış yumuşak geçer. Yazın yağmurlar azdır. Buğday az olduğundan fiyatı yüksektir, meyveler ise çok olduğundan ucuzdur. Halk arasında ölümler çoktur (YILLAR: 1910, 1922, 1934, 1946, 1958, 1970, 1982, 1994, 2006, 2018, 2030, 2042, 2054).

Toñuz/Lagzin yılları (Domuz yılları): Kış uzun ve soğuk olur. Yaz yağmurlu geçer. Buğday çok ve ucuzdur. Ülkeler arasında savaş ve çatışmalar olur. Halk arasında geçimsizlik vardır, çeşitli afetler meydana gelir (YILLAR: 1911, 1923, 1935, 1947, 1959, 1971, 1983, 1995, 2007, 2019, 2031, 2043, 2055).

Takvimde aylar genellikle sayılara göre adlandırılır, elbette farklı kullanımlar da söz konusudur (Kalaycı 2013:600):

Miladi Takvim	On İki Hayvanlı Türk Takviminde	Uygurlarda	Kırgızlarda	Sahalarda (Kirişcioğlu, 2004:362)	Tuvalarda
mart	aram	birinci ay	calgan kuran	kulun tutar	bir ay
nisan	ikinç ay	ikinci ay	çın kuran	muus ustaz	iyi ay
mayıs	üçünç ay	üçüncü ay	bugu	ıam ıya	uş ay
haziran	törtinç ay	törtünçü ay	kulca	bes ıya	dört ay
temmuz	beşinç ay	beşinç ay	teke	ot ıya	beş ay
ağustos	altınç ay	altınç ay	baş oona	atırcax ıya	altı ay
eylül	yitinç ay	cetinç ay	ayak oona	balağan ıya	yedi ay
ekim	sekizinç ay	sekizinç ay	toğuzdun ayı	altıñı	see ay
kasım	tokuzinç ay	tokuzunç ay	cetinin ayı	setinñi	tos ay
aralık	onunç ay	onunç ay	beştin ay	axsınñı ıya	on ay
ocak	bir yigirminç ay	on birinci ay	üçtün ayı	toxsunñu	on bir ay
şubat	çaķşaput ay	on ikinci ay	birdin ayı	oluñnu	on iyi ay

Bugünkü bilgilerimize göre bu takvimle tarihlendirilen en eski Türk yazıtı I. Göktürk Kağanlığı zamanında MS 572-580 yılları arasında geçen olayları anlatan, Soğutça yazılmış *Bugut* yazıtıdır. Yazıtta 571 yılına denk gelen tavşan yılından söz edilmektedir (Çağatay-Tezcan 1975-1976:247).

Divanü Lugâti't-Türk'ten yaklaşık olarak üç yüz yıl önce yazılmış olan *Orhon Yazıtları*'nda da tarihsel olaylar bu takvime göre anlatılmaktadır:

“*Bunça kazanıp kaşım kağan it yıl onuç ay altı otuzka uça bardı lagzin yıl bişinç ay yiti otuzka yoğ ertürtüm.*” [Bu kadar kazanıp babam Kağan, köpek yılının onuncu ayının yirmi altıncı gününde vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze törenini tamamladım.] (Bilge Kağan Yazıtı, güney yüzü, 10. satır).

“*Kül tigin koyn yılka yiti yigirmike uçdı tokuzunç ay yiti otuzka yoğ ertürtümüz barkın bedizin bitig taşın bişin yılka yitiñ ay yiti otuzka kop alkımız kül tigin özi kırk artuka yiti yaşında bulut bustadı.*” [Kül Tigin koyun yılının on yedinci gününde öldü. Dokuzuncu ayın yirmi yedinci gününde yas töreni tertip ettik. Türbesini, resmini, kitabe taşını maymun yılında yedinci ayın yirmi yedinci gününde bitirdik. Kül Tigin kendisi kırk yedi yaşında bulut çöktürdü.] (Kül Tigin Yazıtı, kuzeydoğu yüzü, 1. satır).

Bu ve benzeri örneklerdeki yıl, ay ve gün kayıtlarına göre bu takvimin o dönemde Türkler arasında sıklıkla kullanıldığı anlaşılmakta ve Göktürk dönemine gelmeden çok önce gelişim sürecini tamamladığı görülmektedir. Bu durumda takvimin Göktürk döneminden önce kullanıldığı sabittir. I. Göktürk Kağanlığı dönemine ait Bugut Yazıtı’ndan başka bir belge henüz elimizde bulunmamaktadır. Takvimin kökeni kuzey medeniyeti olup Asya Hunları tarafından da kullanılmıştır. Çin kaynaklarında Uygurların ve Kırgızların da bu takvimi kullandıklarına ilişkin kayıtlar vardır. Türklerden başka Çinliler, Japonlar (Temelkuran, 2002:439), Moğollar, Hintliler, Tibetliler (Chavannes, 1906:61), Acemler, Tuna Bulgarları (Turan, 1941:16) ve İdil Bulgarları (Başar, 2006:35) tarafından yıl adları kendi dillerine çevrilerek kullanılmıştır. Günümüzde Asya’nın bazı bölgelerinde hâlâ kullanılmaktadır.

2. Hicri Takvim Sistemi

Türklerin İslamiyeti kabul ettikten sonra kullandıkları, ay yılını esas alan bir takvim sistemidir.

Müşrikler İslamiyetten önce Kusay b. Kilâb’a verilen önemden dolayı onun ölüm gününü (MS 480) tarih başlangıcı olarak kabul ettikleri bir takvim kullanıyorlardı. O dönemde Yemen Valisi Ya’la b. Ümeyye, Hz. Ömer’e gün, ay ve yılı belli olmayan bir mektup gönderir. Aynı şekilde yılı belli olmayan vadesi şaban ayı diye kaydedilen bir senet Basra Valisi Ebu Musa el-Eşari’ye getirilir. Söz konusu senette geçen şaban ayının bu yıla mı, geçen yıla mı, yoksa gelecek yıla mı ait olduğu kesin olarak anlaşılamayınca tarihlendirme konusunun önemi ortaya çıkar. Bu bilinmezliklerin ortadan kaldırılabilmesi için yeni bir takvim sistemi gerekmektedir. Sahabeler konuyu görüşerek takvimin başlangıç yılı konusunda İran, Yunan vb. ülkelerin başlangıç tarihlerini önerirler. Fakat bunlar kabul görmez. Daha sonra Hz. Ali’nin önerisiyle Hazreti Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicret olayının gerçekleştiği gün başlangıç olarak kabul edilir ve hicretten 17 yıl sonra bu sistem kullanılmaya başlanır (Dağlı-Üçer, 1997:XVII). Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edildiği ay (680) olan muharrem ayı yılbaşı kabul edilir (Topkan, 1962:17).

Takvimde 1 ay 29,530588 gündür. Ancak kesirli gün olamayacağı için bazı aylar 29, bazı aylar 30 gün çeker. Üstelik bu aylarda düzenli ve döngüsel bir sıralanma da yoktur. Arka arkaya 29 veya 30 gün süren aylar olduğu gibi, bir sene 29 gün süren ay ertesine sene 30 gün sürebilmektedir. Eskiden hangi ayların 29 hangi ayların 30 süreceği ayın fazı göz önünde bulundurularak şeyhülislam tarafından belirlenirdi. Yeni ay hilalinin görülebilmesi ancak batı ufkunun engin deniz veya ova olduğu yerlerde ve özellikle de havanın açık ve bulutsuz olduğu günlerde mümkün olabilmektedir. Ayın hava şartlarından dolayı görülemediği durumlar için bir açıklık getirilmiştir. Buna göre özellikle de ramazan ayında ayın 29. gününün akşamı yeni ay görülememişse o ayın 30 güne tamamlanması dinî bir kural olarak kabul edilmiştir. Bu kural daha sonra bütün aylar için uygulanmıştır. Bundan dolayı hicri takvim sisteminde aylar her sene yer değiştirmekte, bir tarihte yaza gelen ay, yıllar sonra kışa gelebilmektedir. Tarihlemedeki bu tutarsızlığa karşın güneş ve ay tutulması günlerinin kolayca tespiti, mehtaplı veya karanlık

gecelelerin belirlenmesi bu sistemde daha kolaydır (Dağlı-Üçer, 1997:XVIII). Takvimin şemsî ve kamerî olmak üzere iki biçimi vardır.

Hicri Şemsî Takvim

Hz. Muhammed'in Kuba köyüne geldiği 20 Eylül 622'yi başlangıç kabul eden ve dünyanın güneş etrafındaki dolanımını esas alan takvimdir. Bir yıl 365 gün 5 saat 49 dakikadır. Hicri şemsî takvim ile miladi takvim aynıdır. Aralarındaki tek fark başlangıçlarının aynı olmamasıdır.

Hicri Kamerî Takvim

Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç günü olan 16 Temmuz 622'yi başlangıç kabul eden ve ayın dünya etrafındaki dolanımını esas alan takvimdir. Bir yıl 354 veya 355 gündür. Şemsî takvimle aralarında 10 gün 20 saatlik bir fark vardır.

Hicri takvim tabiriyle daha çok bu takvim kastedilir. Hicri kamerî yıl, miladi yıldan 10,8752 gün daha kısadır ve sabit değildir.

Müslümanlar ayların isimleri için İslam öncesi dönemde kullanılan isimleri kullanmaya devam etmişlerdir. Ayların adları yazışmalarda tam olarak yazıldığı gibi rumuzlar hâlinde de kullanılmıştır (Kurtoğlu, 1936:51). Devlet, maaşlı çalışanlarına üç ayda bir aylık verdiği için ayrıca her üç aya da birer rumuz verilmiştir:

SIRASI	ADI	SÜRESİ	RUMUZU	RUMUZU
1.	muharrem	30	M	MISIR
2.	safer	29	S	
3.	rebiyülevvel	30	Ra	
4.	rebiyühahir	29	R	REÇEC
5.	cemaziyelevvel	30	Ca	
6.	cemaziyelahir	29	C	
7.	recep	30	B	REŞEN
8.	şaban	29	Ş	
9.	ramazan	30	N	
10.	şevval	29	L	LEZEZ
11.	zilkade	30	Za	
12.	zilhicce	29 veya 30	Z	

Osmanlılarda XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar gerek devlet işlerinde ve gerek el yazması kitaplarda hemen hemen hicri kamerî takvim sistemi kullanılmıştır. Ayrıca yine devlet işlerine ait resmî belgelerde gün sayısı gösterilmeksizin aşağıdaki terimlere de rastlanmaktadır:

gurre	ayın ilk günü
evâil	ayın 1-10. günleri arası
evâsıt	ayın 11-20. günleri arası
evâhir	ayın 21-30. günleri arası
selh	ayın son günü

Günlerin başlangıcı pazar günü olup haftanın yedi günü için resmî belgelerde ve yazma eserlerde aşağıda gösterildiği gibi gün adları iki değişik biçimde kullanılmıştır:

GÜN	TAKVİMDEKİ ADI
pazar	yevmülehad / el-ehad
pazartesi	yevmülisneyn / el-isneyn
salı	yevmüssülase / es-sülâsâ
çarşamba	yevmülerbi'â / el-erbi'â
perşembe	yevmülhamîs / el-hamîs
cuma	yevmülcum'a / el-cum'a
cumartesi	yevmüssebt / es-sebt

Ülkemizde 1 Ocak 1926'da yürürlükten kaldırılan hicri takvimden günümüzde sadece ramazan ve kurban bayramları ile kandil gibi dinî günlerin belirlenmesinde yararlanılmaktadır. Bugün İran, Pakistan, Afganistan, Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerinde bu takvim hâlâ kullanılmaktadır.

3. Celâli Takvim Sistemi

Büyük Selçuklu Sultanı Celâleddin Melikşah'ın isteğiyle Nizamülmülk tarafından şair ve matematikçi olan Ömer Hayyam'ın başkanlığında birçok astronomi ve kozmografya bilgininden oluşan bir kurula hazırlatılmıştır. Kurul takvimi, güneş yılını esas alarak düzenlemiş ve Melikşah'a sunmuştur. Onun zamanında düzenlendiği için "Celâli Takvimi" adı verilmiştir. "Târîh-i Celâli" veya "Târîh-i Melikşâhi" de denilmiştir. Halk arasında bu takvim hazırlayıcılarından olan Ömer Hayyam'ın adıyla "Hayyam Takvimi" olarak da anılmıştır.

Celâli takvim sistemiyle ilgili en eski kaynak *Zîc-i Uluğ Bey*'dir. Takvim başlangıcı 15 Mart 1079, Hicri 9 Ramazan 471 Cuma günü öğle vakti güneşin Koç burcuna giriş zamanı olarak gösterilmektedir (Dağlı-Üçer, 1997:XXI). Bu başlangıç Greenwich'e göre 21 Mart'tır. İslamiyetin kabulünün öncesinde de sonrasında da Türklerde gün, güneşin batışı ile başladığı için Celâli takvim sisteminde de zaman, 15 Mart 1079 tarihinde Bağdat'taki Nizamiye Medresesi mevkinde güneşin batışı ile başlar. Yılbaşı "Nevruz" günüdür. Bir yıl 365 gün, 5 saat, 49 dakika ve 15 saniye 48 salisedir. Yıl otuzar günlük on iki aya ayrılır. Geride kalan 5 veya 6 gün son aya "ekleme günler" adıyla eklenir. Yılın kaç gün süreceği yıl sayısı ile 365,24219'un çarpımı ile bulunur. Çarpım sonucu çıkacak küsur 5'ten küçük ise gün sayısı olarak dikkate alınmaz, 5'ten büyük ise o yıl 366 gün olarak kabul edilir.

Yılın süresi konusundaki ince hesabın yanı sıra doğa olaylarını önceden tespit edip dönem dönem neler olacağı hakkında bilgi vermesi açısından da sonra derece düzgün ve tutarlı bir takvimdir. Gregoryen takviminden beş yüz yıl kadar önce düzenlenen Celâli takvimi mevsimlere en uygun olan ve doğru tarihleme veren ilk uygulamadır. Bugün kullandığımız takvim 3330 yılda bir, 1 gün hata payına sahipken çoğu takvimden daha önce düzenlenmesine karşın Celâli takvimi ancak 5000 yılda bir, 1 gün hata payına sahiptir.

Celâli takvimi ay adlarının Farsça olmasının dışında tam bir Türk takvimidir. Bir Türk takvimi olduğu yılbaşı olarak Nevruz'un kabul edilmesinden de anlaşılmaktadır. Ay adları:

ZAMAN ARALIĞI	ADI
21 Mart-20 Nisan	ferverdîn
21 Nisan-21 Mayıs	ordibihişt
22 Mayıs-21 Haziran	hordâd
22 Haziran-22 Temmuz	tîr
23 Temmuz-22 Ağustos	mordâd
23 Ağustos-22 Eylül	şehrîver
23 Eylül-22 Ekim	mîhr
23 Ekim-22 Kasım	âbân
23 Kasım-21 Aralık	âzer
22 Aralık-20 Ocak	dey
21 Ocak-19 Şubat	behmen
20 Şubat-20 Mart	isfend

Ayların otuz gününe ve artı beş güne de ayrı ayrı ad verilmiştir. Beş günlük bölüme “hamse-i müşterika” adı verilir. Aynı adı alan yy ve günleri ayırt etmek için aylardan sonra “mah” sözü, günlerden sonra “ruz” sözü kullanılır (Dağlı-Üçer, 1997:XXII):

SIRASI	GÜN ADI	SIRASI	GÜN ADI	SIRASI	GÜN ADI
1	ormudz	13	tir	25	erd
2	behmen	14	çuş	26	aştad
3	ürdibehişt	15	dibamaher	27	osman
4	şehriver	16	meh	28	ramyiad
5	esfendârmâz	17	seruş	29	maresfend
6	hordâd	18	reş	30	aniran
7	mordâd	19	ferverdin	31	ahnud
8	dibadur	20	bahran	32	aşnud
9	azer	21	ram	33	esfendermez
10	aban	22	bed	34	vahşet
11	kam	23	dibadin	35	heşuneş
12	mahr	24	dey		

Haftanın günleri ise şöyledir:

GÜN	TAKVİMDEKİ ADI
pazar	yeşenbe
pazartesi	düşenbe
salı	seşenbe
çarşamba	çeharşenbe
perşembe	pençşenbe
cuma	cuma
cumartesi	şenbe/şenbi

Osmanlı döneminde devletin resmî takvimleri olan “müneccimbaşı takvimleri” bu sistem kullanılarak düzenlenmiştir (Akgür, 1995:258). Ancak takvim hicret ile başlamadığından Müslüman olan diğer devletlerle ilişkilerde aksaklığa yol açmış, Melikşah döneminden sonra kullanılmaktan vazgeçilmiş, tekrar hicri takvime dönmüştür.

Takvim Büyük Selçukluların dışında Ekber Şah zamanında (1556-1603) Babür Devleti'nde, Selçuklulardan sonra da İran'da kullanılmaya devam edilmiştir ve hâlâ da kullanılmaktadır.

4. İlhanlı Takvim Sistemi

Hindistan'da kurulmuş olan başta Babür Devleti olmak üzere diğer Türk devletleri ile Mahmud Gazan (1295-1304) zamanında İlhanlılarda Celâli takvimi üzerinde bazı değişiklikler yapılarak adına İlhanlı takvimi denilen yeni bir takvim meydana getirilir, bu takvimde yılbaşı yine Nevruz günüdür.

Güneş yılını esas alır. Başlangıç tarihi önceleri hicret günü olan 16 Temmuz 622'dir. 1976'da başlangıç tarihi hicret yerine Dairus Danişmend'in tahta çıkış yılı olan MÖ 522 olarak değiştirilmiştir.

Ayların uzunluğu önceki takvimlere göre farklılık gösterir. İlk 6 ay 31 gün sonraki 5 ay 30 gün son ay da 29 veya 30 günden oluşur. Ay adları ve süreleri:

ZAMAN ARALIĞI	ADI	SÜRESİ
21 Mart-20 Nisan	ferverdîn	31
21 Nisan-21 Mayıs	ordîbihişt	31
22 Mayıs-21 Haziran	hordâd	31
22 Haziran-22 Temmuz	tîr	31
23 Temmuz-22 Ağustos	mordâd	31
23 Ağustos-22 Eylül	şehrîver	31
23 Eylül-22 Ekim	mîhr	30
23 Ekim-22 Kasım	âbân	30
23 Kasım-21 Aralık	âzer	30
22 Aralık-20 Ocak	dey	30
21 Ocak-19 Şubat	behmen	30
20 Şubat-20 Mart	isfend	29 veya 30

Bu takvim şu anda İran'da ve 1957'den beri de Afganistan'da kullanılmaktadır.

5. Rumi Takvim Sistemi

Celâli takviminden sonra Osmanlılar resmî olarak yeniden hicri takvimi kullanmaya başlamışlardır. Ancak öşür denilen zirai gelir vergisi güneş yılına göre mevsimden mevsime alınırken devletin maaş, ücret ve diğer giderleri ay yılına göre ödeniyordu. Bu ise devletin gelir gider dengesi arasında bozulmaya sebep olduğu gibi devletin sürekli gereğinden fazla ödeme yapmasına yol açıyordu. Ayrıca bu durum çalışanların haklarının kaybolması sonucunu da doğuruyordu. Bütçedeki açığı kapatmak ve mali dengeyi sağlamak düşüncesiyle resmî işlerde hicri takvim yerine güneş esasına dayanan fakat yıl rakamı hicri olan bir takvime gerek duyuldu. Defterdarlar uzunca süredir takvim düzeltmeleri ile uğraşmaktaydılar ve 1579'dan itibaren mali kayıtlarda özel bir güneş takvimi zaten kullanılmaya başlanmıştı. Fakat bu da tam çözüm getirmediği için ve Avrupa ile uyum sağlanabilmesi amacıyla Başdefterdar Hasan Paşa'nın önerisiyle 1677 yılında "Rumi takvim" adı verilen yeni bir sistem geliştirildi. Sadece ekonomik işlerin yürütülmesinde kullanıldığından "mali takvim" hem hicrete hem de güneş yılına dayandığından "hicri şemsî takvim" adlarıyla da anılan takvim 1677 yılından itibaren kısmen, 1840 yılından itibaren ise resmen kullanılmaya başlanmıştır. 14 Şubat 1327 (27 Şubat 1912) tarihinde çıkarılan "Usul-ı Muhasebe-i Umumiye Kanun-ı Muvakkatı" ile bütçe yılı mart başı olarak kabul edilmiştir.

Rumi yıllar hicri yıllarla, aylar ise Jülyen takvimindeki aylarla paralel gidecek şekilde planlanmış (Dağlı-Üçer, 1997:XXIII), hicri yılla Jülyen yıl arasındaki 11 günlük farkı giderebilmek için de her 33 yılda bir, 1 yıl Rumi takvimden çıkarılmıştır. Bu yıllara "atlanan yıl" veya "sıvış senesi" denilmiştir. Ay adları ve süreleri şöyledir:

SIRASI	ADI	SÜRESİ
1.	mart	31
2.	nisan	30
3.	mayıs	31
4.	haziran	30
5.	temmuz	31
6.	ağustos	31
7.	eylül	30
8.	teşrinievvel / ekim	31
9.	teşrinisani / kasım	30
10.	kânunuevvel / aralık	31
11.	kânunusani / ocak	1

12.	şubat	28
-----	-------	----

16 Şubat 1332 (1 Mart 1917) tarihli ve 2851 sayılı Kanun ile Rumi takvim 13 gün ileri alınarak miladi takvim ile olan gün farkı ortadan kaldırılmıştır. 615 sayılı tamimle de 1 Ocak 1918'e denk gelen 1 Kânunusani 1334 günü Rumi takvimde de yılbaşı kabul edilmiş, böylece Rumi ve miladi takvimler arasındaki yılbaşı farklılığı da giderilmiştir. Ancak bütçe yılının başlangıcı mart olarak kalmıştır.

Takvime ilişkin son değişiklik 10 Ocak 1945'te bazı ay adlarının değiştirilmesiyle yapılmıştır. Buna göre teşrinievvel, teşrinisani, kânunuevvel, kânunusani isimleri ekim, kasım, aralık ve ocak biçiminde Türkçeleştirilmiştir.

1925'te miladi takvim sisteminin kabul edilmesi üzerine Rumi takvimin terk edilmesine karşın 1 Mart'ta başlayan bütçe yılı uygulaması 1983'e kadar devam etmiştir.

6. Takvîm-i Garbi Sistemi

Rumi takvimin Jülyen yılına uygun olabilmesi için Rumi takvimden her 33 yılda bir, 1 yıl düşülmesi 1871 yılından sonra yapılmamış ve o tarihten sonra Rumi yıllarla Jülyen yıllar arasında giderek artan farklar meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle ilişkilerini arttırmasıyla beraber ülkeler arası yapılan ticari işlemlerde tarihlendirme konusunda sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında parasal olarak dış yardımlara ihtiyaç duyulmasıyla birlikte konuyla ilgili işlemler sırasında Avrupa'da kullanılan miladi takvim ile Osmanlıda kullanılan Rumi takvim arasında karşılaştırmalar zorlukla yapılabilmıştır. Ayrıca Tanzimat'tan sonra nüfus cüzdanları verilmeye başlanmış ve cüzdanlara kimi nüfus memurları hicri yılı kimileri de Rumi yılı yazarak büyük bir karışıklığa sebep olmuşlardır. Bunun üzerine hükûmet yetkilileri kullanılmakta olan takvim sisteminin miladi takvim sistemine göre düzenlenmesi için 30 Aralık 1915 tarihinde Meclis-i Mebûsâna bir tasarı göndermiş, tasarı üzerinde görüşmeler sürdürülmekte iken hükûmet tasarıyı acele olarak geri çekmiştir.¹ Maliye Bakanlığının Başbakanlığa gönderdiği 27 Aralık 1916 tarihli bir yazı² ile konu tekrar gündeme getirilmiş ve Meclisin 29 Ocak 1917 tarihli toplantısında metin üzerinde tartışıldıktan sonra Senatoya gönderilmiştir.³ Senato Meclisten gelen yazıları ve teklifleri rapor yazması için Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya göndermiş,⁴ Paşanın hazırladığı tasarı metnini Senato 13 Şubat 1917 tarihli tezkere le Meclise, Meclis de 15 Şubat 1917 tarihinde aldığı kararı Maliye encümenine göndermiştir. İki gün sonra tekrar Meclise gelen tasarı 17 Şubat 1917 tarihli toplantıda yapılan uzun tartışmalardan sonra yeni şekli ile yeniden Senatoya gönderilmiş,⁵ Senato da 19 Şubat 1917 tarihli toplantısında Batı takviminin kabulü hakkında Meclisin sunduğu metnin son şeklini, olduğu gibi kabul etmiş ve hazırlamış olduğu kararnameyi bir tezkere ile Başbakanlığa göndermiştir.⁶ Başbakanlıktaki hükûmet yetkililerinin yaptıkları incelemelerden sonra tasarı padişahın onayına sunulmuştur. Padişah Mehmet Reşat tarafından 21 Şubat 1917 Çarşamba günü (Hicri 28 Rebî'u'lâhir 1335-Rumi 8 Şubat 1332) onaylanan 125 sayılı "Muamelât-ı Devlette Takvîm-i Garbi'nin Kabulü Hakkında Kanun" ile hicri takvim yine kullanılmak koşuluyla devletin resmî işlemlerinde Takvîm-i Garbi'nin kullanılması kabul edilir. 16 Şubat 1332 günü, 1 Mart 1333 olarak ilan edilip tarihten 13 gün silinerek Jülyen takvimine göre yürüyen Rumi yıl ile Gregoryen takvime göre yürüyen miladi yıl arasındaki gün farkı ortadan

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası, İdare no. 125/12.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası, İdare no. 125/12.

³ Meclis-i Mebûsân Zabıt Ceridesi, sene 1332-1333, s. 399-406.

⁴ Meclis-i Âyan Zabıtları, sene, 1332-1333, s. 249.

⁵ Meclis-i Âyan Zabıtları, sene 1332-1333, s. 350.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Tasnifi, Karton no. 65/4.

kaldırılır (Çağatay 1953:105-138). 125 sayılı Muamelât-ı Devlette Takvîm-i Garbi'nin Kabulü Hakkında Kanun'un metni:

“Birinci Madde: Hicri kamerî tarihin bundan önce olduğu gibi kullanılması şartı ile Osmanlı Devleti resmî işlemlerinde takvim başlangıcı müstesna olmak üzere Batı takvimini kabul etmiştir. Buna göre 1332 senesi Şubat'ının 16. günü 1333 senesi Mart'ının 1. günü kabul edilecektir.

İkinci Madde: Bu senenin 13 gün kısalmasından dolayı sorumlu kişilerin sorumlu oldukları işlerden bir şey indirilmeyecektir.

Üçüncü Madde: İşbu Kanun hükümleri bundan evvel işlenmekte olan ve müddet verilmiş olan bütün işlemlere etkili değildir.

Dördüncü madde: Bütçe yılı, geçen mart ayından şubat sonuna kadar olan müddeti kapsayacaktır.

Beşinci Madde: İşbu Kanun'un yürütülmesine Mebuslar Heyeti görevlendirilmiştir.

Âyan Meclisi ve Mebuslar Meclisince kabul olunan işbu Kanun tasarısının kanunlaşmasını ve devlet kanunlarına eklenmesini irade eyledim.

28 Rebi'ü'lâhir 1335-8
Şubat 1332

*Mehmet Reşat*⁷

Kanun'un birinci maddesi gereği takvimin başlangıcı hicret olarak kaldığı için uluslararası takvim sistemine tamamen uymak yine mümkün olamamıştır. Ancak bu kanun, miladi takvime geçiş konusunda çıkarılan ilk kanun olması açısından önemlidir.

7. Miladi Takvim Sistemi

Hız. İsa'nın doğumunu başlangıç ve dünyanın güneş etrafındaki dönüş süresini bir yıl olarak kabul eden takvimdir. Bu takvimi Mısırlılar bulmuş, Yunan ve Romalılar geliştirmiş, İyon ve Yunanlar kanalıyla Batı'ya aktarılmıştır.

Takvim, Jülyen Takvimi" adıyla MÖ 46 yılında Roma'nın kuruluşunun 708. yıl dönümünde Roma İmparatoru Jullius Cesar tarafından ve "Gregoryen takvimi" adıyla 1582 yılında Papa XIII. Gregorius tarafından düzenlenerek günümüzdeki şeklini almıştır.

Jülyen takviminde mart ayı 31 gün sonraki aylar sırasıyla 30 ve 31 gün, son ay olan şubat da 29 gün sürer. Jullius Cesar daha önce "quintilis (temmuz)" olan ayın adını "july" olarak değiştirir. Cesar'dan sonra tahta çıkan Augustus da daha önce "sextilis (ağustos)" olan ayın adını kendi adıyla değiştirir ve süresini 31 gün olarak ilan edip şubat ayından bir gün eksildir.

Bu takvimde yıl 365 gün 6 saat olup 365 gün 5 saat 49 dakika olan dönencel yıldan 11 dakika daha uzundu. Yıllık bu 11 dakika fark Papa XIII. Gregorius'un yaşadığı döneme kadar 10 günlük bir sapmaya neden olmuştu. Kuzey yarım kürede yaklaşık olarak 21 Mart tarihinde gerçekleşmesi gereken ilkbahar ekinoksu bu sapmadan dolayı 10 Mart tarihinde gerçekleşmişti. Paskalya Yortusu'nu doğru tarihte kutlamak isteyen Papa XIII. Gregorius tarafından yeni bir sistem geliştirilmiş, takvime 10 gün eklenerek 4 Ekim 1582 günü, 15 Ekim 1582 olarak ilan edilmiştir. Daha sonra yılbaşı da 1 Ocak tarihine alınmıştır.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Tasnifi, Karton no. 65/4.

Her dört yılda bir şubat ayı 29 gün sürer ve “artık yıl” adını alır. Sonu 00 ile bitmeyen ve 4’e kalansız bölünebilen tüm yıllar artık yıldır. Sonu 00 ile biten yıllar ise eğer 400’e bölünebiliyorlarsa artık yıl olabilirler.

Ülkeler miladi takvimi farklı tarihlerde kabul etmiştir:

İspanya	1582
Portekiz	1582
Polonya	1582
İtalya	1582
Fransa	1582
Danimarka	1582
İsviçre Katolik kantonları	1583
Hollanda’nın Katolik kilisesine bağlı bölgeleri	1583
Almanya’nın Katolik eyaletleri	1584
Polonya	1586
Macaristan’da	1587
Hollanda’nın geri kalan eyaletleri	1700-1701
Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunun Protestan ülkeleri	1700-1701
İsviçre’nin geri kalan bölümleri	1700-1701
İngiltere	1752
İsveç	1 Mart 1753
Japonya	1873
Bulgaristan	1916
Rusya	1918

Yunanistan	1923
Ürdün	1924

Ülkemizde 21 Şubat 1917 tarihinden sonra Takvîm-i Garbi ile kısmen Batılıların takvimi kullanılmaya başlanmıştı. 26 Aralık 1925 tarihli ve 698 sayılı “Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun”la da resmen miladi takvime geçilmiştir. Bu Kanun’la hicri 1342 Ocak ayının ilk günü, 1 Ocak 1926 olarak değiştirilmiş, takviminin başlangıcı olarak da Hz. İsa’nın doğumu esas alınmıştır. 698 sayılı Kanun:

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde resmî devlet takviminde tarih başlangıcı olarak beynelmilel takvim başlangıcı kabul edilmiştir.

Madde 2- 1341 Senesi Kânunuevvel’inin 31. gününü takip eden gün, 1926 senesi Kânunusani’sinin 1. günüdür.

Madde 3- Hicri kamerî takvim öteden beri olduğu üzere özel durumlarda kullanılır. Hicri kamerî ayların başlangıcını rasathane resmen tespit eder.

Madde 4- İşbu Kanun yayımlandığı tarihinden geçerlidir.

Madde 5- İşbu Kanun’un yürütülmesinden Bakanlar Kurulu sorumludur.”⁸

Ayrıca 715 sayılı ve 14 Ocak 1926 tarihli Kanun’la o zamana kadar mart başı olan bütçe yılı başlangıcı haziran başı olarak değiştirilmiş, 17 Ocak 1945 tarihli ve 4698 sayılı Kanun’la bütçe yılı ile takvim yılı başlangıçları birleştirilmiştir (Topkan, 1962:27-28).

Miladi takvimdeki ay adlarının Türkiye’de ve diğer Türk Cumhuriyetlerinde kullanımları aşağıdaki gibidir (Kalaycı, 2013:602):

Azerbaycan T.	Kazakistan T.	Kırgızistan T.	Özbekistan T.	Türkiye T.	Türkmenistan T. (2002-2008 arası)
yanvar	kantar	birdin ayı/ akpan	yanvar	ocak	türkmenbaşı
fevral	akpan	calgan kuran/ çal	fevral	şubat	bayrak
mart	naurız	çın aprelkuran/ nooruz	mart	mart	nevrüz
aprel	otamalı	bugu/ körüük	aprel	nisan	kurbansultan

⁸ Düstur, 3. tertip, 7, s. 318.

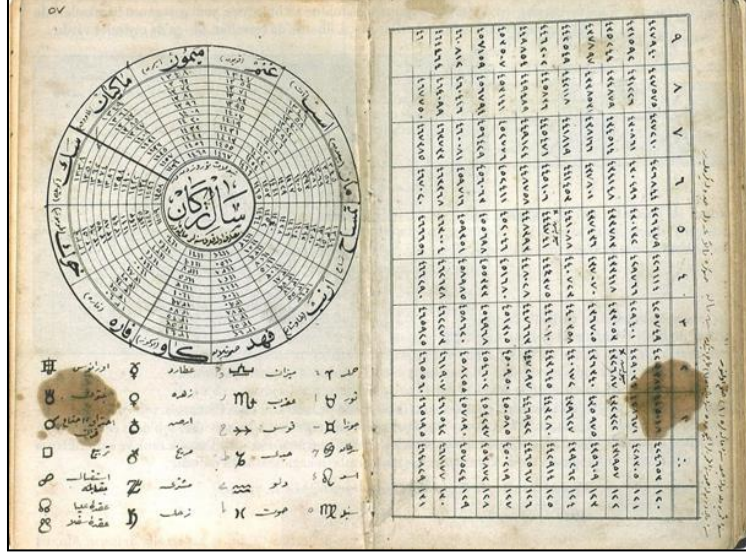
may	zauza/seuir	kulca/ kükük	may	mayıs	mahdumkulu
iyun	kökek	teke/ çilde	iyun	haziran	oğuz
iyul	şilde	baş oona/ sarıca	iyul	temmuz	korkutata
avgust	tamız	ayak oona/ kır küyök	avgust	ağustos	Alparslan
sentyabr	kırkuyek/miz am	toguzdun ayı/ mizam	sentyabr	eylül	ruhname
oktyabr	kazan/sünbile	cetinin ayı/ karaca	oktyabr	ekim	garaşsızlık
noyabr	karaşa	beştin ayı/ kazan	noyabr	kasım	sultansancer
dekabr	deddi/toksan	üçtün ayı/ kaætar	dekabr	aralık	bitaraflık

Türkiye’de yılbaşı gününün tatil edilmesi 1935 yılında olmuştur. Ayrıca 2739 sayılı Kanun’la 1 Haziran 1935’e kadar perşembe günü saat 13.00’ten cumartesi günü saat 09.00’a dek süren hafta sonu tatilinin cumartesi günü saat 13.00’ten pazartesi günü saat 09.00’a dek sürmesi kabul edilmiştir. Resmî hafta sonu tatilinin cumartesi ve pazar günleri olması ise 1 Temmuz 1974 gün ve 14932 sayılı “Resmî Gazete”de yayımlanan 7/8518 ve 7/8519 sayılı kanun niteliğindeki Bakanlar Kurulu kararları ile olmuştur.

Türklerin Kullandığı Takvim Türleri

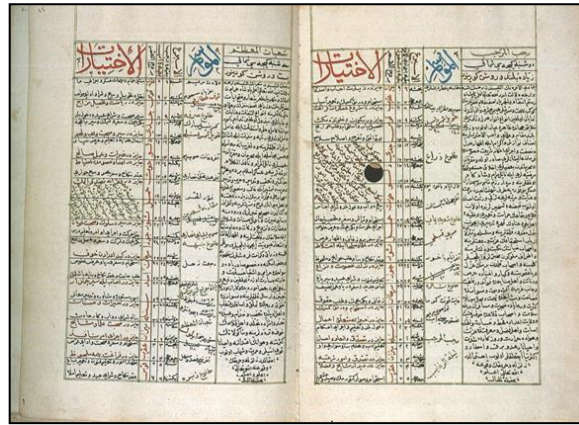
Cep Takvimleri

Celâli takvimini esas alan Osmanlı cep takvimleri; el yazması, 25-28 sayfalık, iki bölümlü kitapçıklar şeklindeydi. Cep takvimlerinin “Ahkâm-ı Sâl”, “Tal-i Sâl” adı verilen ilk

bölümünde padişahın, veziriazam ile diğer vezirlerin, şeyhülislam ve diğer görevliler ile halkın ileriki hayatları için yapılan tahminler yer alırdı. Ayrıca bolluk, kıtlık, savaş, barış vb. durumlardan söz edilirdi.

“Târih-i Türki” veya “Sâl-i Türkân” olarak adlandırılan sonraki tek sayfada o yılki nevruz gününün Celâli ve hicri takvimin hangi yıl, ay ve gününe denk geldiği belirtilir, on iki hayvanlı Türk takviminde hangi yıl olduğu ve o yılda doğacak kişilerin kısa talihlerine yine burada yer verilirdi.

İkinci bölüm 13 sayfalık asıl takvim bölümüdür. İlk 12 sayfasında Celâli takvimine göre düzenlenmiş 12 ayın 30’ar günlük bilgileri yer alırken 13’üncü sayfa ise 5 veya 6 günlük ekleme gün bilgileri için ayrılmıştır. Takvimin bu sayfaları üç sütuna bölünmüştür. İlk sütunda hicri yılın ilk akşamının olası görünüşü “*Receb-i şerif çeharşenbe gicesi cenubi ve alçak ve mutedil görüne.*” vb. biçimlerde anlatılır. Orta sütunda gün adları, hicri, Rumi aylarının gün sayıları ve de o gecelerde Ay’ın içinde bulunacağı burçların adları verilir. Yine bu sütunda halk takvimine ait veriler, Müslüman ve Hristiyanlara ait dinî günler, burçlarla ilgili bilgiler, gezegenler arası açıklığın dereceleri, yıldızların doğuş vakitleri, gündüz ve gece süreleri ile

namaz vakitleri gösterilirdi. Üçüncü ve son sütun da ise uğurlu ve uğursuz sayılan günler ile güne özgü ticari, askerî ve mali bilgiler yer alırdı.

İlk örnek Fatih Sultan Mehmed için hazırlanmış olan takvimdir. Henüz İstanbul'un fethedilmediği 1452 yılına ait bu takvim, "Takvim ve Ahkâm-ı Sâl" adını taşımaktadır (Cezayirlioğlu, 2007).

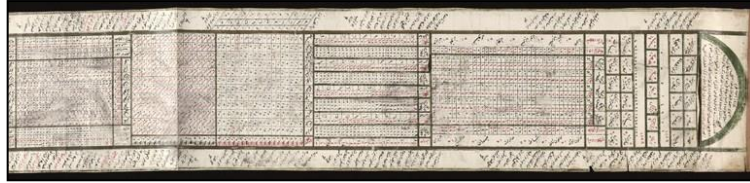
Müneccimbaşı Takvimleri

Osmanlıda müneccimbaşı, Celâli takvim sistemini esas alarak 21 Mart'ta başlayan bir yıllık hicri-kameri takvim hazırlardı, bu takvim hekimbaşının Nevruziyye töreniyle birlikte padişaha sunulurdu.

Müneccimbaşının hazırladığı takvimlerde on iki hayvanlı Türk takvimi, Celâli, hicri ve Rumi takvimlere ait bilgiler bulunur, ayrıca girilen senede tahminî olarak meydana gelebilecek yeryüzü olaylarının etkileri hakkında müneccimbaşının yaptığı yorumlar ile yapılması uygun olan veya olmayan işlerin yazıldığı "ahkâm" bölümü bulunurdu. İsabetti ahkâmlarıyla müneccimbaşılar içinde en ünlü olanlarından birisi 1631 yılında müneccimbaşı olan Hüseyin Efendi'dir. Müneccimbaşı olduğu dönemdeki Padişah IV. Murad'ın ölümünü bildirmiştir. Yine Sultan İbrahim'in öleceğini de öngörmüştür. Aleni biçimde padişahın ölümü hakkında hüküm vermek doğru olmayacağı için bunu o yılın takvimine kendi üslubuyla şifreli biçimde kaydetmiştir. Padişahın ölümünden sonra böyle önemli bir olayı öngöremediği için Müneccimbaşı Hüseyin Efendi tenkit edilmişti. Hüseyin Efendi yaptığı açıklamada takvimine "Pâdişâh-ı İslâmın kuvvetine" biçiminde yazdığı ifadede "kuvvetine" kelimesindeki "kaf" harfinin iki noktasından birini kırmızı, birini siyah mürekkeple yazdığını ve "vav" harfinin üstüne şedde koymadığını söylemiştir. Bu hâliyle "Pâdişâh-ı İslâmın kuvvetine" ifadesi "Pâdişâh-ı İslâmın fevtine" biçiminde de okunabilmekteydi.

Takvîm-i Dâimîler

Osmanlılar geçmişteki bir tarihin hangi güne denk geldiğini veya gelecekte bir tarihin hangi gün olacağını bildiren takvimler oluşturmuş, bu takvimlere de "takvîm-i dâimî" adını vermişlerdi.

Genellikle iki metre uzunluğunda, ince deri üzerine yazılırdı. Hesaplar 100 yıl için yapılır; içinde yıllar, mevsimler, aylar, günler, güneş ve ay tutulmaları, meteorolojik ve astrolojik hesaplar yer alırdı. Takvimlerin açılıp sarılması ve istenen yere kolayca bakılabilmesi için bazılarının iki ucunda fildişi masuralar bulunurdu. Bazıları da katlanmış bir durumda kullanılırdı.

Takvîm-i dâimîler sadece Osmanlıda değil Orta Asya'daki Türkler tarafından da hazırlanırdı. Bunlardan Saha Türklerinin “Üyetten üyeğe dieri barar xalandar” (yüzyıldan yüzyıla kadar süren takvim) (Çolak: 2017:274) adıyla kullandıkları bir takvîm-i dâimînin fotoğrafı aşağıda gösterilmiştir:

Abdurrahman Aygün'ün 1938 yılında *Haritacılık Dergisi*'nde çevirisini yayımladığı aşağıda cetvelleri verilen takvîm-i dâimî'den yararlanarak 29 Ekim 2018'in hangi güne denk geldiğini bulabiliriz. Önce birinci cetvelde aradığımız yılın ait olduğu yüzyıla denk düşen harfi bulmalıyız: **21. yüzyıl=R**. İkinci cetvelde R harfi ile 2018'in 18 sayısının çakıştığı noktadaki sayıyı bulmalıyız:**5**. Üçüncü cetvelde ekim ayına ait olan sayıyı bulmalıyız:**2**. Daha sonra 5 ile 2'yi toplayıp 7 sayısını, daha sonra aradığımız gün sayısı olan 29 ile 7'yi toplayıp 36 sayısını bulmalıyız. 36 sayısına ulaştıktan sonra dördüncü cetvelde bu sayının karşısında yazan güne baktığımızda pazartesi günü olduğunu görürüz ki bu doğrudur. 29 Ekim 2018, pazartesi gününe denk gelmektedir (Aygün, 1938:75-77).

I numaralı cetvel								
Asırlar	Juliyen takvimin göre		Greguvar takvimi	Asırlar	Juliyen takvimine göre		Greguvar takvimi	
	Milattan evvel	Milattan sonra			Milattan evvel	Milattan sonra		
1	H	T	15 teşrinievvel 1582 tarihinden itibaren; 1582	23	R	N	Y	
2	R	N		24	S	Y	H	
3	S	Y		25	N	V	R	
4	N	V		26	Y	H	T	
5	Y	H		27	V	R	Y	
6	V	R		28	T	S	H	
7	T	S		29	H	T	R	
8	H	T		30	R	N	T	
9	R	N		31	S	Y	Y	
10	S	Y		32	N	V	H	
11	N	V		33	Y	H	R	
12	Y	H		34	V	R	T	
13	V	R		35	T	S	Y	
14	T	S		36	H	T	H	
15	H	T		37	R	N	R	
16	R	N		H	38	S	Y	T
17	S	Y		R	39	N	V	Y
18	N	V		T	40	Y	H	H
19	Y	H		Y	41	V	R	R
20	V	R		H	42	T	S	T
21	T	S		R	43	H	T	Y
22	H	T		T	44	R	N	H

II numaralı cetvel																												
Asırlar kısaltması	1	2	3	*	5	6	7	*	9	10	11	*	13	14	15	*	17	18	19	*	21	22	23	*	25	26	27	28
		29	30	31	*	33	34	35	*	37	38	39	40	*	42	43	44	*	46	47	48	*	50	51	52	*	54	55
	57	58	59	*	61	62	63	*	65	66	67	68	69	70	71	72	*	74	75	76	*	78	79	80	*	82	83	84
	85	86	87	*	89	90	91	*	93	94	95	96	97	98	99	100	*
T	3	4	5	0	1	2	3	5	6	0	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6	0	1	2	4	5	6	0	2
N	2	3	4	6	0	1	2	4	5	6	0	2	3	4	5	0	1	2	3	5	6	0	1	3	4	5	6	1
Y	1	2	3	5	6	0	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6	0	1	2	4	5	6	0	2	3	4	5	0
V	0	1	2	4	5	6	0	2	3	4	5	0	1	2	3	5	6	0	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6
H	6	0	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6	0	1	2	4	5	6	0	2	3	4	5	0	1	2	3	5
R	5	6	0	2	3	4	5	0	1	2	3	5	6	0	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6	0	1	2	4
S	4	5	6	1	2	3	4	6	0	1	2	4	5	6	0	2	3	4	5	0	1	2	3	5	6	0	1	3

* 100 rakamı; kebise olmayan seneler içindir.

III numaralı cetvel											
II kânun	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Avustos	Eylül	I. teşrin	II. teşrin	I. kânun
2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0

IV numaralı cetvel			
Haftanın günlerini bildiren sütun *		Haftanın günlerini bildiren sütun *	
0	Pazar	23	Salı
1	P. ertesi	24	Çarşamba
2	Salı	25	Perşembe
3	Çarşamba	26	Cuma
4	Perşembe	27	C. ertesi
5	Cuma	28	Pazar
6	C. ertesi	29	P. ertesi
7	Pazar	30	Salı
8	P. ertesi	31	Çarşamba
9	Salı	32	Perşembe
10	Çarşamba	33	Cuma
11	Perşembe	34	C. ertesi
12	Cuma	35	Pazar
13	C. ertesi	36	P. ertesi
14	Pazar	37	Salı
15	P. ertesi	38	Çarşamba
16	Salı	39	Perşembe
17	Çarşamba	40	Cuma
18	Perşembe	41	C. ertesi
19	Cuma	42	Pazar
20	C. ertesi	43	P. ertesi
21	Pazar	44	Salı
22	P. ertesi	45	Çarşamba

Ruznameler

“Ruzname” sözü, sarayda günlük gelişmeleri, saray hayatını ve sultanın günlük hayatını anlatan ruznamelerden ayrı olarak “gün bilgisi”, “günlük” veya “takvim” olarak da kullanılmıştır.

Ruzname hazırlayıcılarından en meşhuru iki buçuk asır önce yaşamış olan Süleyman Hikmeti'dir. Hazırladığı takvim "Ruzname-i sene 1199" ve "Ruzname-i Sene 1218" adlarını taşımaktadır. Her ne kadar adında "Ruzname" ibaresi geçse de bu iki çalışma da takvim-i dâimilerin en güzel örneği niteliğindedir (Cezayirlioğlu, 2007).

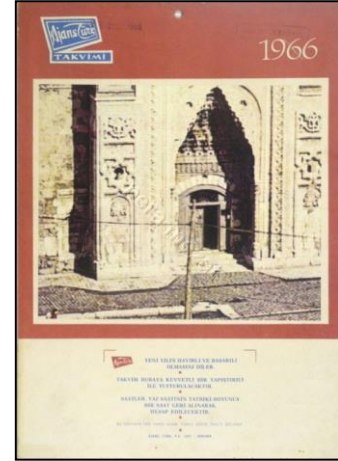
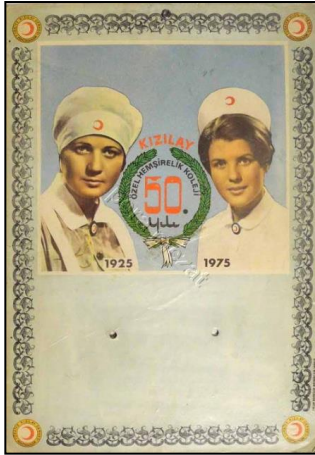
Saatli Maarif Takvimleri

Takvimden ziyade daha çok bir ansiklopedi niteliğinde olan temel bir başvuru aracıdır.

Tasarım olarak ortasında günün tarihi sayısal bir biçimde verilir. İki yanında namaz vakitleri sıralanır. Ön sayfanın alt tarafında yeni doğan çocuklar için erkek ve kız adları önerilir. En altta da güne uygun özlü bir söz paylaşılır. Arka tarafında da o güne denk gelen önemli tarihî bir olay anlatılır. Bazılarında yemek tarifleri veya ev hanımları için önemli püf noktaları bulunur.

Her kurum veya kuruluş kendine özgü takvimler de hazırlamışlardır.

Kurumsal takvimlerin yanı sıra 1960 yılına ait Yahya Kemal Beyatlı ve Orhan Veli'ye atfedilen *Genç Şairler Takvimi* gibi özel amaçlı takvimler de basılmıştır. *Genç Şairler Takvimi*'nin her bir yaprağında o yıl için genç şair kabul edilen kişilerin fotoğrafı, kısa öz geçmişi, arka sayfasında ise şiirlerinden bir örnek verilmiştir. Burada özellikle bu takvimden söz edilmesinin sebebi takvimin 31 Aralık yaprağının bu kitabın armağan edildiği Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'a ayrılmış olmasıdır. Hocamızın eşi için yazdığı:

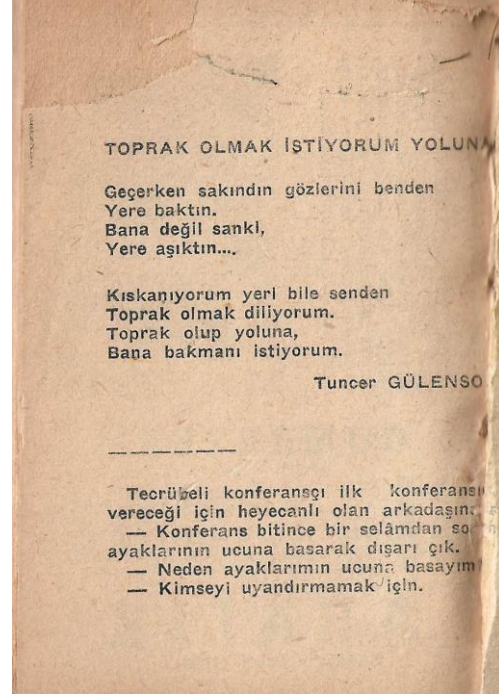
"Toprak Olmak İstiyorum

Geçerken sakındın gözlerini benden

Yere baktın

Bana değil sanki,

Yere aşkıttın... ” diye başlayan şiiri takvim sayfasının arkasında yer almıştır.

Halk Takvimi

Bütün bu takvim sistemlerinden ayrı olarak birçok uygarlık ve toplum kendi özel ihtiyaçlarına uygun olarak yeryüzünde belirli aralıklarla tekrarlanan hasat zamanı, suların yükselmesi ve çekilmesi gibi doğa olaylarını temel alan halk takvimleri oluşturmuşlardır. Elbette Türkler de. Anadolu'ya özgü "halk takvimi"ne göre yıl:

1. Kasım günleri
2. Hızır günleri olarak ikiye bölünmüştür.

Kasım Günleri: 8 Kasım'da başlayıp 5 Mayıs'ta sona erer ve 179 gün sürer. Kasım günleri içinde yer alan zaman dilimleri:

1. Zemheri/Erbain: Kasım'ın 46'sında başlar. Arapça 40 gün anlamına gelen "erbain" olarak da ifade edilir. 21 Aralık-31 Ocak arasındır. Kışın en soğuk olduğu günleridir.

2. Hamsin: Arapça 50 gün anlamına gelen "hamsin" Kasım'ın 86'sında başlar. 1 Şubat-21 Mart arasındır.

3. Cemre: Arapça "ateş koru" anlamına gelir. İlkbahardan önce 7 gün arayla önce havaya, sonra suya ve son olarak da toprağa düştüğüne inanılır. İlk olarak Kasım'ın 105'inde (7 Şubat'ta) hava ısınmaya başlar. Havanın ardından Kasım'ın 112'sinde (14 Şubat'ta) su ve son olarak Kasım'ın 119'unda (21 Şubat'ta) da toprak ısınır.

4. Kocakarı Soğukları: Şubat ayının son dört günü ile mart ayının ilk üç gününü kapsayan soğuklardır.

5. Nevruz: Mart'ın 9'u (21 Mart) ilkbaharın başlangıcı kabul edilir ve törenlerle kutlanır.

Hızır Günleri: **6 Mayıs'ta başlayıp 7 Kasım'da sona erer ve 186 gün sürer.**

Halk takvimi ilgili toplumun hafızasını yansıttasının yanı sıra deneyimleri konusunda da bizlere fikir verir. Tohum ekerken ayın yeni çıktığı ilk günlerde ekim yapılmaz ve bir süre beklenir. Çam kozalağı ve ayva bol olduğunda veya kavak ağaçları yapraklarını tepeden dökmeye başladığında kışın sert ve uzun geçeceği söylenir. Keçiler kuyruğunu kaldırdığında veya koyunlar yüzünü kibleye karşı dönerek yattığında kısa süre içinde yağmurun yağacağı anlaşılır.

Yine halk takvimi yörenin alışkanlıklarında da etkindir. Sürü sahipleri tarafından Hıdırellez (6 Mayıs) günü işe başlayan çobanlar, 8 Kasım'da görevlerini tamamlarlar. Kasım 90'da (5 Şubat) toprağın canlanmaya başladığı dönem olarak belirlenmiştir. Kasım 100'de (15 Şubat) toprak kazılıp havalandırılır ve saban sürülür. Nevruz'da ise arpa ekimi yapılır.

Gündüzlerin ve gecelerin uzama ve kısalma durumlarına göre halk takvimindeki mevsimler ise şöyledir:

bahar	21 Mart – 21 Haziran
yaz	21 Haziran - 21 Eylül
güz	21 Eylül – 21 Aralık
kış	21 Aralık - 21 Mart

Farklı coğrafyalarda yaşayan Türklerin kullandığı halk takvimlerinde aylar değişik biçimlerde adlandırılabilir. Aşağıda birkaçı gösterilmiştir:

Resmî Takvim	Anadolu'da	Tofalarda (İlgin, 2017:184-185)	Gagavuzlarda (Ercan, 2006:77- 78)	Ahıska Türklerinde (Kazımov, 2010:63)
mart	mart	ıttır-ay	mart	mart
nisan	abrul	şamur-ay	çiçek	abrel
mayıs	mayıs	tozak-ay	ederlez	may
haziran	kiraz	kızır-ay	kiraz	kiraz
temmuz	orak	çoylar-ay	orak	orağ/biçin
ağustos	harman	eptın-ay	harman	harman
eylül	üzüm	çarış-ay	sentaybri	bögrüm

Resmî Takvim	Anadolu'da	Tofalarda (İlgin, 2017:184-185)	Gagavuzlarda (Ercan, 2006:77-78)	Ahıska Türklerinde (Kazımov, 2010:63)
ekim	gazel-avara	aldılar-ay	kasım	şarap
kasım	koç/koç katımı	örgüler-ay	canavar	koç
aralık	karakış	soq-ay	kıran	karakış
ocak	zemheri	quruğ-ay	büyük ay	zemheri
şubat	gücük	torbaş-ay	küçük ay	gücük/gücükay

Anadolu'da da farklı yörelerde farklı adlandırmalar söz konusudur. Yine aşağıda birkaçı gösterilmiştir (Takvim Kitabı, 2017):

Resmî Takvim	Rize'de	Trabzon'da	Akçaabat'ta	Giresun'da	Artova'da	Niksar'da
mart	mart	mart/dert	mart	mart	mart	mart
nisan	april	abril/çiçek ayı	april	abrul	abrul	abrul
mayıs	mayıs	mayıs	mayıs	mayıs	mayıs	mayıs
haziran	kiraz	kirez	kiraz	kiraz	kiraz	kiraz
temmuz	orak	çürük/orak	orak/çürük	orak	orak	orak
ağustos	ağustos	asus/harman	ağustos	ağustos	harman	ağustos
eylül	istavrit	stavrit/ilkgüz /hacı ayı	istavrit	haçayı	eylül	ilkgüz
ekim	izim	koç ayı/darı ayı/orta	üzüm/koç ayı	avara	ekim	ortagüz

Resmî Takvim	Rize'de	Trabzon'da	Akçaabat'ta	Giresun'da	Artova'da	Niksar'da
		güz				
kasım	ayrıt	koç ayı/üzüm	ayerit/üzüm	koç ayı	songüz	songüz
aralık	istiyanar	stenoyar	isteyenar/koç	karakış	karakış	karakış
ocak	kalandar	galandar/zemheri	kalandar	zemheri	zemheri	zemheri
şubat	küçük	gunduran/gücük	gücük	gücük	gücük/güzih	gücük

Halk takvimine göre bir de fırtına günleri vardır (TDK, 2011:2707-2708):

kocakarı soğuğu / berdelacuz	11 Mart - 17 Mart
öküz soğuğu /sitteisevir	20 Nisan – 25 Nisan
kozkavuran fırtınası	23 Mart
çaylak fırtınası	25 Mart
kırlangıç fırtınası	7 Nisan
filizkoparan fırtınası	16 Mayıs
ülker fırtınası	21 Mayıs
filizkırın fırtınası	3 Haziran
gün dönümü fırtınası	21 Haziran
çardak dönümü fırtınası	8 Temmuz
karaerik fırtınası	25 Temmuz
mihrican fırtınası	28 Ağustos

mercan fırtınası	31 Ağustos
turnageçidi fırtınası	30 Eylül
kuşgeçidi fırtınası	2 Ekim
koç katımı fırtınası	5 Ekim
yaprak dökümü fırtınası	11 Ekim
meryemana fırtınası	14 Ekim
bağ bozumu fırtınası	19 Ekim
balık fırtınası	27 Ekim

Yılın en sıcak günleri 1 Ağustos'ta başlar, 8 Ağustos'a dek sürer. Bu günlere “eyyâm-ı bâhur” denilir. Ayrıca ekim ayının sonu ile kasımın ilk iki haftası arasında “pastırma yazı/sıcakları” denen ılık günler vardır (Çağatay, 1953:138).

Bütün bu sistemler ve takvim çeşitleri bize gösteriyor ki insanoğlu çok eski devirlerden beri zaman hesaplaması yapmıştır, yapmaya da devam edecektir. Amaç en iyisini, en doğrusunu ve en yararlısını kullanabilmek olsa gerek.

Kaynakça

AKGÜR, A. Necati. (1995). Celâlî Takvimi. *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 7., s. 257-258.

AYGÜN, Abdurrahman. (1938). Takvimi Daimî. *Haritacılık Dergisi*, Ankara: Harita Genel Komutanlığı Yayını, Ocak, S.18, s. 71-79.

BALTACI, Cahid. (2010). *İslam Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

BAŞAR, Fahameddin. (2006). Geçmişten Günümüze Türklerin Takvimleri. *Popüler Tarih*, Şubat, S. 66, s. 34-36.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası, İdare no. 125/12.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Tasnifi, Karton no. 65/4.

BİRAY, Nergis. (2009). “12 Hayvanlı Türk Takvimi -Zamana ve İnsana Hükmetmek-. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, S. 39, s. 668-675.

CEZAYİRLİOĞLU, Haldun. (2007). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi -1452-1923 Yılları Arası- Hazırlanmış Cep Takvimleri Üzerine Bir Araştırma, (18 Nisan 2018). Erişim adresi: (<http://www.halduncezayirlioglu.com/2016/02/osmanli-imparatorlugu-donemi-cep-takvimleri>)

CHAVANNES, Édouard. (1906). *Le Cycle Turc des Douze Animaux (On İki Hayvanlı Türk Takvimi)*. E. J. Brill.

ÇAĞATAY, Neşet. (1953). Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, s. 105-138.

ÇAĞATAY, Saadet-Semih TEZCAN. (1975-1976). Köktürk Tarihinin Çok Önemli Bir Belgesi: Sogutça Bugut Yazıtı. *TDA Belleten*, s. 245-252.

DAĞLI, Yücel-Cumhure ÜÇER. (1997). *Tarih Çevirme Kılavuzu*, C. I, Ankara: TTK Yayınları.

Düstur, 3. tertip, 7, s. 318.

EBERHARD, W. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*. Ankara: TTK Yayınları.

ERCAN, Emine Halil. (2006). Balkanlarda Gökyüzü ile İlgili İnanışlar ve Halk Takvimi. *Millî Folklor*, S. 69, s.77-78.

ERCİLASIN, Ahmet Bican-Ziyat AKKOYUNLU. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugati't-Türk*, Ankara: TDK Yayınları.

ESİN, Emel. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Firdevsî-i Tavîl. (15. yüzyıl). *Tâli-i Mevlûd-i Kebîr*, Millî Kütüphane, Adnan Ötüken İl Kütüphanesi Arşivi, No: 06 Hk 3204.

ILGIN, Ali. (2017). .Tofa (Karagas) Türkçesinde Zaman Adları Üzerine. *Dil Araştırmaları Dergisi*, Güz 2017/21, s. 179-187.

KAFESOĞLU, İbrahim. (1997). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

KALAYCI, Ünal (2013), “Tarih Boyunca Türklerin Kullandıkları Ay Adları ve Türk Dünyası Ortak Ay Adları Önerisi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, s. 598-604.

KAZIMOV, İsmayıl. (2010). *Müasir Türk Dillerinin Müqayiseli Leksikası*, Bakü.

KURTOĞLU, Fevzi. (1936). *Tarih Yılları*, İstanbul: Sebat Basımevi.

KÜLCÜ, Recep. (2015). Türklerin Kültür Mirası olarak 12 Hayvanlı Türk Takvimi. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s.1-5.

MONGUŞ, M. V. (2001). *İstoriya Buddizma v Tuve*. Novosibirsk.

Takvim Kitabı (2017). Editör Emine Gürsoy NASKALİ, Burcu YANIKLAR. İstanbul:Kitabevi Yayınları.

TEMELKURAN, Tefvik. (2000). .Türklerin Kullandıkları Takvimler ve Batı (Miladî) Takvimin Kabulü. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün / Bugün / Yarın*, Mayıs, S. 40. s. 45-53.

..... (2002). .Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 436-440.

TOPKAN, Refik. (1962). *Topkan'ın Sürekli Takvim'i*. Ankara: Ankara Neşriyat.

TURAN, Osman. (1941). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKMEN, Fikret. (2012). “.Türk Kültüründe Tarihî Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin “Ölçü Birimi” Olarak Kullanılması Hakkında”. *Millî Folklor*, Sayı 95, s. 95-102.